

Ardian MUHAJ

**GRATË SHQIPTARE NË KRIZËN E REFUGJATËVE NGA
KOSOVA NË PRANVERË-VERËN E VITIT 1999
DËSHMI, FAKTE E DOKUMENTE NË PËRBALLJE ME
HARRESËN**

Kujtesa përballë harresës dhe mohimit

Dokumentimi, ruajtja dhe konservimi i dëshmime të krimeve të luftës përbën një nga ndërmarrjet më sfiduese të një shoqërie të pasluftës e cila përballlet me përpjekjen e palës agresore për zhdukjen dhe harresën sa më të plotë të dëshmime të masakrave dhe të krimeve të kryera. Pa dyshim që investimi intensiv në fshehjen e fakteve dhe në pengimin e dokumentimit të këtij krimi, që përpjekjet e pandalshme të klasës politike, të shtresës intelektuale dhe qarqeve akademike serbe për të penguar njohjen e shtetit të Kosovës në arenën ndërkombëtare, janë pjesë integrale e frymës së projektit gjenocidal serb ndaj shqiptarëve.

Ajo që bie në sy dhe është shqetësuese në literaturën amnistuese, shfajësuese dhe justifikuese të autorëve serbë dhe proserbë është se për fat të keq për shumë arsye kanë gjetur mundësinë e shpalimit edhe në botime serioze të katedrave apo botuesve europianë, si Cambridge apo Oxford University Press, për të mos fol pastaj për botues dhe katedra të tjera. Për shembull, një prej këtyre autorëve që e kanë gjetur derën e manipulimit deri në Cambridge University Press, vizita e Millosheviqit në Kosovë, më 24 prill 1987, ku paraqitet si diçka spontane dhe e pafajshme. Autorët serbë përpiqen të krijojnë idenë se Millosheviqi aty zbuloi diçka të paditur, të panjohur, të ashtuquajturin presion të shqiptarëve kundër serbëve në Kosovë. Madje, pretendohet se shqetësimet e serbëve

pakicë në Kosovë kundër shumicës shqiptare ishin përcjellë në Beograd, por kishin rënë në vesh të shurdhër.¹

Në këtë botim të vitit 2015 arrihet deri aty sa të flitet për paaftësinë e autoriteteve të Beogradit për të parandaluar emigrimin e serbëve nga Kosova, apo të autoriteteve federale për të ndaluar eksodin serb nga Kosova etj., etj. Do ta ilustroj me një citim në kufijtë e paradoksit të këtij autori: “Me gjithë praninë e kudondodhur të Armatës Popullore Jugosllave në Kosovë dhe me gjithë arrestimin e një numri të madh irredentistësh shqiptarë, sikurse etiketoheshin në diskursin zyrtar, situata nuk ndryshoi. Më 1987 çështja e emigrimit të serbëve nga Kosova kishte marrë përmasa kritike”.²

Pra, ky shembull i depërtimit të filozofisë justifikuese të gjenocidit deri në botues të tillë të shquar për rigorozitetin e tyre shkencor, tregon qartë se fryma e filozofisë gjenocidiale të Garashaninit,³ të Çubrilloviqit,⁴ të Qosiqit, Akademisë serbe dhe të shtetit serb në përgjithësi është e gjallë, kërcënuese dhe potencialisht në rastin më të volitshëm për serbët edhe vepruese. Qasja e Serbisë ndaj shqiptarëve prej fillimit të saj si shtet e deri sot karakterizohet nga njëtrajtshmëria e synimeve të tyre ndaj shqiptarëve. Në këtë sipërmarrje të harrimit pala agresore angazhohet vetë dhe natyrisht angazhon edhe njerëz e mekanizma të tjerë në funksion të mohimit të krimeve.⁵ Noam Chomsky,⁶ Peter Handke⁷ etj., janë disa prej emrave

¹ Veljko Vujačić, *Nationalism, myth, and the state in Russia and Serbia: antecedents of the dissolution of the Soviet Union and Yugoslavia*, Cambridge University Press, 2015, 15-16.

² “Despite the heavy presence of the Yugoslav People’s Army (JNA) in Kosovo and numerous arrests of “Albanian irredentists,” as they were labeled in official discourse, the situation did not change.”

³ Pavlovic, M. “Garasanin's Načertanije and the Making of Serbia, 1844-1878”. *East European Quarterly*, 50/3 (2016), 329-349; Djokic, D. “Ilija Garasanin and the Revision of Serbian Nationalism”, *East European Quarterly*, 37/2 (2003), 161-177.

⁴ “Memorandum of Vaso Cubrilovic on the Status of the Albanian Minority in Yugoslavia”, United States Holocaust Memorial Museum, n.d. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/document/memorandum-of-vaso-cubrilovic-on-the-status-of-the-albanian-minority-in-yugoslavia>.

⁵ The Guardian, Noam Chomsky and the Milosevic Lobby By Marko Attila Hoare, 4th February 2006. [The Guardian, Noam Chomsky and the Milosevic Lobby - The Henry Jackson Society Archive \(wordpress.com\)](http://www.guardian.co.uk/world/2006/feb/04/noam.chomsky.milosevic.lobby)

⁶ Më 31 tetor 2005, *The Guardian* botoi një intervistë me Noam Chomsky. Intervista e ekspozoi atë si autor që kishte qëndrime revizioniste në lidhje me masakrën e Srebrenicës, të cilën e përshkroi si “ndoshta të tepruar” dhe të cilën ai e ka

të figurave me ndikim ndërkombëtar dhe që kanë qëndruar pranë lobeve serbe duke mbështetur narrativën negacioniste dhe revizioniste serbe.

Në këtë aspekt mbi luftën e viteve 1998-1999 në Kosovë, nuk ka munguar ndërgjegjësimi i historianëve shqiptarë mbi peshën dhe rolin e rëndësishëm që kanë dokumentimi dhe paraqitja e saktë e të dhënave historike. Nuk kanë munguar botimet, shqyrtimet, hulumtimet, prononcimet, takimet e tubimet shkencore mbi këtë temë.⁸ Kjo është e lidhur dhe varet nga ndërgjegjësimi i institucioneve shtetërore dhe i aktorëve socialë për peshën, rolin dhe rëndësinë e bashkëpunimit me komunitetin e historianëve dhe mbështetja e duhur për evidentimin, shtjellimin dhe projektimin e fakteve historike. Gjithashtu, një bazë të dhënash me rëndësi kanë krijuar OJQ-të vendore ose ndërkombëtare në Kosovë, kryesisht përmes bashkëpunimit me komunitetin në vitet e para të pasluftës. Megjithatë, evidentimi i krimeve ose inventarizimi i kujtesës nuk duhet lënë në dorë vetëm OJQ-ve, të cilat kanë meritën dhe rëndësinë e tyre, por institucionalizimi i kujtesës është përparësi e komunitetit të historianëve dhe institucioneve përkatëse, me protokolle të qarta të

minimizuar në kohë dhe mënyra të ndryshme. Ramet, Sabrina P. "The Denial Syndrome and Its Consequences: Serbian Political Culture since 2000." *Communist and Post-Communist Studies* 40, no. 1 (2007), 41-58.

⁷ Handke arriti deri aty sa që përkundër të gjitha fakteve mori pjesë dhe madje mbajti fjalim në varrimin e kriminelit të luftës Millosheviq, më 18 mars 2006 në Pozarevac. "This declaration was made by Peter Handke in Serbian and translated by himself into French. Le Nouvel Observateur published it during the affair on its website under the title: "Droit de réponse de Peter Handke à l'article paru dans le Nouvel Observateur le 6 avril dernier [2006]".

Shih: <http://archquo.nouvelobs.com/cgi/articles?ad=culture/20060503.OBS6399.html&hos.Louise.Lambrichs>, "Talking about censorship supposes being precise about what is supposed to be censored: The Handke affair as a case study",

Primerjalna književnost 31 (2008), 117-127.

⁸ Teuta Shala-Peli, *Gjenocidi serb në rajonin e Pejës: (mars-qershor 1999)*, Instituti i Historisë "Ali Hadri"- Prishtinë 2019; Konferenca shkencore: "Gjenocidi serb kundër shqiptarëve gjatë shek. XIX-XX", organizuar nga Instituti i Historisë "Ali Hadri", Instituti i Historisë - Tiranë dhe Instituti Albanologjik - Prishtinë, 7-8 prill 2022; "Terrori dhe gjenocidi i Serbisë në Kosovë", historia e masakrave në 200 fotografi dhe dokumente, ekspozitë në Muzeun Historik Kombëtar, Tiranë; Arsim Bajrami, *Gjenocidi i Serbisë në Kosovë / Aspekte juridike*. Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe Arteve e Kosovës / 2023, etj., për të përmendur vetëm disa prej shumë punimeve.

evidentimit, ruajtjes, skedimit dhe inventarizimit të kujtesës.

Këto institucione ofrojnë siguri të ruajtjes dhe të administrimi të të dhënave shumë më të mëdha se sa institucionet joshitetërore dhe jopublike. Pra, duhet synuar shtimi i bashkëpunimit në mes komunitetit të historianëve dhe shoqërisë e institucioneve shtetërore. Përmasat e eksodit të detyruar të shqiptarëve nga Kosova drejt Republikës së Shqipërisë përbëjnë një event historik që për nga shkalla e dhunës dhe dinamika e vrullshme nuk kanë të ngjashme në historinë e Ballkanit dhe Europës të shek. XX. Pa dyshim që si gratë shqiptare të dëbuara me dhunë nga Kosova ashtu edhe ato mikpritëse në Shqipëri e kanë përjetuar këtë tragjedi, ashtu sikurse krejt shqiptarët. Megjithatë, roli i gruas në këto momente përcaktuese për historinë e shqiptarëve nuk e ka gjetur vendin që meriton në historiografinë dhe narrativën e luftës së vitit 1999 në Kosovë. Theksimi i aspekteve ushtarake, politike, diplomatike dhe heroike e ka lënë në hije rolin dhe peshën e kontributit historik të grave në përgjithësi, prandaj dëshmitë, faktet dhe dokumente që e nxjerrin në pah këtë rol thelbësor të grave shqiptare në përballimin e tragjedisë kanë një rëndësi dhe peshë që nuk duhet nënvlerësuar kurrësi. Po kaq me rëndësi është edhe të shtjellohen ide mbi mënyrat e përballjes me procesin e harresës që rezulton nga lënia në hije e këtij roli e kontributi dhe mbi pasojat negative të thellimit të procesit të harresës.

Rëndësia e rinjohjes

Kriza e të dëbuarve shqiptarë nga Kosova në vitin 1999 ishte një periudhë e rëndësishme dhe sfiduese në historinë e Ballkanit. Jo vetëm që solli në pah tragjedinë njerëzore të konfliktit, por gjithashtu nxori në dritë forcat e solidaritetit dhe të bashkëpunimit mes njerëzve. Veçanërisht të spikatura ishin lidhjet dhe bashkëpunimi që u zhvilluan mes grave të Shqipërisë dhe atyre të Kosovës gjatë kësaj kohe. Me ardhjen e valëve të të dëbuarve nga Kosova, gratë në Shqipëri u mobilizuan në mënyrë të jashtëzakonshme. Ato hapën shtëpitë e tyre për të strehuar të dëbuarit, shumë prej tyre gra dhe fëmijë, duke ofruar jo vetëm strehim, por edhe ngrohtësi emocionale dhe mbështetjeje. Mirëpo, kjo valë e fuqishme e solidaritetit nuk ishte vetëm një ndihmë humanitare. Ishte gjithashtu një shprehje e fortë e ndjenjës së përbashkët e identitetit dhe historisë. Për shumë gra shqiptare, kjo ishte hera e parë që ato vinin në kontakt të drejtpërdrejtë me gratë e

Kosovës dhe anasjelltas. Izolimi i Shqipërisë nga bota më së pari kishte pasur ndikimin e vet tragjik në izolimin e shqiptarëve nga njëri-tjetri. Ky izolim nuk kufizohej tek izolimi dhe pamundësimi i lëvizjes dhe kontaktit mes shqiptarëve në të dy anët e kufirit, por edhe në mbajtjen e Kosovës larg opinionit dhe vëmendjes dhe nga mungesa pothuajse e plotë e informacionit për zhvillimet në Kosovë. Në mjetet e informimit zyrtar të Shqipërisë, si edhe në tekstet shkollore iu kushtua fare pak vëmendje Kosovës. Madje edhe në periudha kritike, si ajo gjatë regjimit të Rankoviqit në vitet '50-'60 dhe shtypja e egër e demonstratave shqiptare të viteve '68-'81 e '85-'90, qeveria komuniste nuk mori as mundimin më të vogël për t'i mbështetur shqiptarët në Kosovë, duke u mjaftuar vetëm me deklarata të sipërfaqshme kundër Jugosllavisë.⁹ Qeveria komuniste kurrë nuk e ngriti çështjen e Kosovës në organizata ndërkombëtare.

Në Shqipëri, në kohën e regjimit komunist dihej më tepër rreth zhvillimeve në vende të largëta se sa për çka ndodh tek pragu i shtëpisë së tyre, në Kosovë.¹⁰ Hoxha, ashtu edhe pasuesi i tij, Alia, e kishin përkrahur Kosovën veç me fjalë.¹¹ Në fillim të viteve të '90-ta, Shqipëria, si shumë vende të tjera në Evropën Lindore, kaloi përmes një periudhe të ndryshimeve të mëdha shoqërore dhe politike. Pas viteve '90-të, Shqipëria u hap ndaj botës, duke u larguar nga izolimi i dikurshëm politik dhe ekonomik. Kjo hapje solli një fluks të madh të informacioneve dhe kulturave të ndryshme. Kjo periudhë shënoi jo vetëm rrëzimin e sistemit komunist, por edhe hapjen e vendit ndaj botës. Megjithatë, situata në Kosovë përgjatë dekadës së viteve 1990 nuk favorizonte rikthimin dhe rivendosjen e plotë të lidhjeve ndërmjet shqiptarëve të shpëputur për gati 5 dekada gjatë regjimit komunist. Regjimi i Beogradit nuk lejonte zhvillimin e duhur të këtyre lidhjeve.

⁹ Noel Malcolm, *Kosova një histori e shkurtër*, Prishtinë - Tiranë: 2001, 319.

¹⁰ Elez Biberaj, *Kosova fuçi baroti e Ballkanit*, Tiranë, 1994, 35.

¹¹ "Me rastin e Demonstratave të 1981, artikulli i parë në shtypin shqiptar u botua më 18 prill, 1 muaj pas shpërthimit të demonstratave dhe pasi ngjarjeve në Kosovë kishin zënë një vend të posaçëm në shtypin botëror". Lefter Nasi, *Aspekte të shtypjes kombëtare e politike të shqiptarëve në Kosovë (1981-1986)*, Tiranë, 1995, 38. Në kushtetutën e vitit 1976 në asnjë vend nuk aludohet për shqiptarët e Kosovës megjithëse pakicave kombëtare brenda shtetit shqiptar gati nuk u jepen privilegje të veçanta. (Neni 42). Neni 64 mbron të drejtat e shtetasve shqiptarë jashtë shtetit, por në asnjë vend nuk përmenden shqiptarët e Kosovës, madje as si shqiptarë që jetojnë jashtë Shqipërisë. Shih: *Kushtetuta e RPSSH*, Tiranë: Sh.B. "8 Nëntori, 1976.

Serbia ishte tërësisht e vendosur në realizimin e objektit të saj që ishte “Zgjidhja finale”, e që nënkuptonte masakrën masive të popullsisë shqiptare.¹² Ndërkohë që kësaj i shtohet edhe situata kaotike në Shqipëri. Kriza e të dëbuarve e vitit 1999 në Kosovë ishte një moment vendimtar jo vetëm për shkak të pasojave të saj humanitare, por edhe për shkak të ndikimit të saj afatgjatë në marrëdhëniet mes grave të Shqipërisë dhe Kosovës. Gratë shqiptare dhe ato të Kosovës luajtën një rol të padiskutueshëm në trajtimin e plagëve të konfliktit. Kjo situatë solli mundësi për rinjohjen e të përbashkëtave dhe të ndryshmeve në përvojat e tyre. Përmes këtyre ndërveprimeve, gratë nga të dyja palët ndanë historitë e tyre dhe aspiratat, duke ndërtuar ura të reja të mirëkuptimit dhe solidaritetit. Solidariteti, bashkëpunimi dhe fuqizimi i grave gjatë kësaj kohe krijoi një kapitull të ri në historinë shqiptare, duke treguar se gratë janë jo vetëm mbijetuese, por edhe ndërtuese të paqes dhe ndryshimit pozitiv në shoqëri. Kjo periudhë vërtetoi se në momentet më të vështira, lidhjet njerëzore dhe ndihma e ndërsjellë mund të sjellin ndryshime të mëdha dhe të zgjasin përtej kohës së krizës. Kjo mund të ndihmojë në ruajtjen e një ndjenje të fuqishme të identitetit kombëtar duke rezultuar në një komb më të bashkuar dhe të fortë.

Historia si projektim i kujtesës

Në këtë synim për ruajtjen e kësaj kujtese kemi ndërmarrë nismën për ruajtjen e kujtimeve dhe të dëshmimeve të dëbimit të shqiptarëve nga Kosova gjatë viteve 1998-1999. Kjo është një iniciativë gjithëpërfshirëse që synon ruajtjen dhe promovimin e historisë së kampeve të të dëbuarve shqiptarë të Kosovës gjatë gjenocidit serb në Kosovë. Ky projekt nxitet nga nevoja urgjente për të parandaluar fshirjen e kësaj periudhe të mprehtë nga kujtesa jonë kolektive, një epokë që dëshmoi shpërnguljen e mbi 1 milion shqiptarëve të Kosovës që kërkuar strehim në kampet në të gjithë Shqipërinë, me një përqendrim të konsiderueshëm në Kukës. Projekti aspirojnë të përmbushë disa objektiva, duke përfshirë identifikimin e përpiktë dhe hartimin gjeografik të të gjitha kampeve të të dëbuarve, krijimin e një arkivi të gjerë fotografik dhe video, dhe mbledhjen e

¹² Sami Repishti, “Shqipëria Lindore - para zgjidhjes finale”, në *Albanian Catholic Bulletin*, 1993, vol. XX., 226.

historive gojore të dorës së parë përmes intervistave me të mbijetuarit, dëshmitarët dhe figurat e shquara nga kjo epokë.

Projekti përfshin gjithashtu zhvillimin e një arkivi dhe uebsajti interaktiv, digjital për të vepruar si një depo publike e kësaj historie, e plotësuar me materiale dhe burime edukative. Më tej, planifikohet të kurohet një ekspozitë fotografike udhëtuese, kryerja e një studimi fizibiliteti për vendosjen e memorialëve në ish-kampet, botimi i një seri artikujsh ose një libër që përmban materialet e mbledhura dhe zbatimi i programeve të edukimit dhe informimit për të rritur ndërgjegjësimin për këtë histori vendimtare. Nëpërmjet kësaj nisme, presim ta ringjallim këtë periudhë në kujtesën tonë kolektive dhe ta ruajmë atë për brezat e ardhshëm, duke synuar nxitjen e një kuptimi më të thellë të kësaj ngjarjeje historike, të frymëzojmë ndjeshmëri dhe reflektim dhe të kontribuojmë në diskursin shkencor mbi këtë temë. Besojmë se duke ruajtur dhe prezantuar këtë histori, ne mund të nderojmë qëndresën e shqiptarëve të Kosovës, të pranojmë vuajtjet e tyre dhe të sigurojmë që historitë e tyre të vazhdojnë të tregohen.

Sfondi dhe arsytimi

Fundi i shekullit XX ishte një periudhë e trazuar në Ballkan, e shënuar nga një seri konfliktesh të dhunshme që u njohën kolektivisht si luftërat jugosllave. Një nga kapitujt më tragjikë në këtë sagë ishte persekutimi dhe shpërngulja masive e shqiptarëve të Kosovës gjatë luftës së Kosovës, kryesisht në fund të viteve '90-të. Rreth 800 000 shqiptarë të Kosovës kërkuar strehim në Shqipëri, duke jetuar në kampe që u ngritën me nxitim në të gjithë vendin për të menaxhuar fluksin e njerëzve. Historitë nga këto kampe përshkruajnë një tablo të qartë të tragjedisë së një populli, që përpiqet të mbijetojë në rrethana tepër të vështira. Ishte një kohë trazirash dhe pasigurie, por edhe elasticiteti dhe solidariteti. Megjithatë, 25 vjet më vonë, dëshmitë fizike të këtyre kampeve dhe përvojat e atyre që jetuan në to janë zbehur kryesisht nga ndërgjegjja publike. Pavarësisht rëndësisë historike të këtyre ngjarjeve, ato rrezikohen të harrohen, duke lënë një boshllëk kritik në kuptimin tonë të kësaj epoke. Aktualisht, kujtesa kolektive e këtyre kampeve është e rrallë dhe e fragmentuar. Vendet janë kthyer kryesisht në gjendjet e tyre të mëparshme ose janë rrizhvilluar, duke lënë pak gjurmë fizike të së kaluarës së tyre.

Rrëfimet e drejtpërdrejta të të dëbuarve janë të shpërndara dhe

jo lehtësisht të arritshme, veçanërisht për brezat e rinj. Prandaj, ekziston një nevojë urgjente për një përpjekje të përbashkët për të mbledhur, ruajtur dhe paraqitur këtë histori në një format gjithëpërfshirës dhe të aksesueshëm. Projekti paraqet një mundësi për të përfshirë interesin e publikut, për të rritur ndërgjegjësimin dhe për të stimuluar dialogun rreth kësaj historie. Duke kapur historitë e kampeve dhe duke i bërë ato të qasshme për një audiencë të gjerë, ne mund të sigurojmë që ky kapitull i rëndësishëm i historisë të mos harrohet.¹³

Objektivat:

-Kryerja e kërkimeve të gjera për të identifikuar dhe lokalizuar të gjitha kampet e refugjatëve që u krijuan gjatë gjenocidit serb në Kosovë.

-Krijimi i një harte gjithëpërfshirëse që përshkruan me saktësi shpërndarjen gjeografike të këtyre kampeve.

-Mbledhja dhe digjitalizimi i një gamë të gjerë fotografish dhe videosh nga kampet e të dëbuarve. Ky arkiv do të shërbejë si një dokumentacion vizual i kushteve të jetesës, të përvojave dhe i qëndrueshmërisë së shqiptarëve të Kosovës gjatë shpërnguljes së tyre.

-Kryerja e intervistave me të mbijetuar, dëshmitarë dhe figura të shquara nga epoka e kampeve të shqiptarëve të Kosovës.

-Regjistrimi i historive, përvojave dhe perspektivave të tyre personale për të kapur një gamë të larmishme tregimesh dhe për të krijuar një burim të paçmuar për brezat e ardhshëm.

-Zhvillimi i një arkivi digjital dhe faqe interneti interaktive, miqësore për përdoruesit, për të shërbyer si një depo publike e materialeve të mbledhura. Kjo platformë do të përfshijë ekspozita të kuruara, baza të dhënash të kërkueshme, burime arsimore dhe mjete për t'u angazhuar me historinë e kampeve të të dëbuarve.

-Krijimi i një ekspozite fotografike udhëtuese që paraqet një përzgjedhje fotografish nga arkivi. Ekspozita do të jetë e dizajnuar për të rritur ndërgjegjësimin, për të promovuar dialogun dhe për të

¹³ Sipas Rexhep Qosjes vetëm prej vitit 1981 e deri më 1991 në Serbi janë shkruar apo ribotuar afër 700 vepra historike, publicistike e letrare mbi Kosovën. Rexhep Qosja, *Ligjërime paravajtëse*, Tiranë, 1998, 52. Kjo natyrisht është dëshmi e rëndësishme mbi përqendrimin propagandistik serb ndaj Kosovës me synimin e qartë serbizimit e narrativës mbi Kosovën dhe ndikimin e opinionit publik, serb, jugosllav e ndërkombëtar me këtë narrativë.

lehtësuar angazhimin publik me historinë dhe përvojat e shqiptarëve të Kosovës. Përpilimi i materialeve të mbledhura duke përfshirë fotografitë, videot, historitë gojore dhe gjetjet e kërkimit, në një seri artikujsh ose një libër.

Ky publikim do të ofrojë një pasqyrë gjithëpërfshirëse e kampeve të të dëbuarve shqiptarë të Kosovës dhe rëndësisë së tyre historike. Projekti është një iniciativë thelbësore për të ruajtur dhe ndarë një pjesë thelbësore të historisë që është harruar gjerësisht. Ajo jo vetëm që do të nderojë të mbijetuarit dhe do të përkujtojë ata që vuajtën, por edhe do të edukojë publikun për këtë ngjarje të rëndësishme historike.

Faza fillestare ose testuese e projektit: kampi austriak në Shkodër

Austria nuk është anëtar i NATO-s dhe kjo është thelbësore për përballjen me negacionistët dhe revizionistët të cilët përpiqen ta paraqesin valën e dëbimit të shqiptarëve nga Kosova si pasojë e sulmeve të NATO-s dhe jo si pasojë e veprimeve të forcave serbe. Në këtë kamp kryesisht ishin të dëbuar që kishin mbërritur përmes Malit të Zi, konkretisht Rozhajës. Kryesisht ishin nga Istogu, Peja, Gjakova, Drenica, Mitrovica etj.¹⁴ Në terma numerikë mbizotëronin gratë, fëmijët dhe të moshuarit. Numri më i madh i grave në krahasim me burrat shpjegohet nga fakti se përveç burrave të mobilizuar në kuadër të qëndresës çlirimtare të UÇK-së, një numër i konsiderueshëm burrash kishin mbetur në Kosovë edhe përkundër mundësisë për t'u larguar bashkë me familjarët e tyre. Nga bisedat me familjarët e tyre të strehuar në kampin austriak rezulton se një numër burrash kishin qëndruar për t'u kujdesur për shtëpitë e boshatisura duke u strehuar në rast nevojë në pyje. Në asnjë rast nga këto biseda nuk del që qëndrimi i tyre të ketë qenë caktuar nga familja, por ata vetë kishin zgjedhur të qëndrojnë, për të mos e lëshuar tërësisht shtëpinë. Në këto kampe dhe në këto muaj jeta vazhdonte intensivisht mbushur me lindje, vdekje, njohje, rinjohje, rigjetje etj.

¹⁴ In Shkodra haben wir binnen weniger Wochen auf einem ehemaligen Flugfeld eine Kleinstadt für rund 5.000 Personen aus dem Nichts gestampft. Hier wurden dann 3.000 Flüchtlinge aus dem Kosovo untergebracht und versorgt. <https://www.saurugg.net/2019/blog/gesellschaft/athum-alba-feldspital-und-fluechtlingscamp-1999>.

Problemët dhe aspektet e rrëfimit

Në përgjithësi rrëfimet përqendrohen në rastet e mikpritjes dhe të strehimit në familje, ndërsa rrëfimet e përvojave dhe të jetës në kamp janë më të varfra në detaje dhe vërehet qartazi një prirje për ta shmangur ose një hezitim i dukshëm për të rrëfyer mbi këtë pjesë. Pa dyshim që fakti i qëndrimit nëpër familje mikpritëse ka lënë gjurmë jo vetëm më të rëndësishme, por edhe më të rikuqteshme për shkak të miqësisë që ka lindur mes familjeve në ato kohë, miqësi e cila në përgjithësi vazhdon disi edhe sot dhe e cila mbahet pikërisht përmes kësaj kujtese dhe këtij rirrëfimi.¹⁵ Kjo ishte një situatë krize dhe

¹⁵ Një përpjekje e njëkohshme dhe e vlefshme për të ruajtur këtë memorie është edhe ditari personal i mbajtur në mënyrë kronologjike ditë pas dite, gjatë asaj periudhe pjesë e të cilit i kam botuar si shtojcë në librin: Ardian Muhaj, Kosova: rruga e natyrshme drejt pavarësisë: zhvillimet politike në vitet 1989-1999, Shkodër: Albagen, 2000: “24 Mars 1999 - Mediat botërore njoftuan se rreth orës 19:45 filluan sulmet e paralajmëruara ajrore kundër Jugosllavisë. 29 mars 1999 - rreth 70 mijë të dëbuar nga Kosova mbërrijnë në Shqipëri. UÇK-ja u bën thirrje për mobilizim të gjithë meshkujve të aftë për luftë. 30 mars 1999 - vazhdon fluksi i jashtëzakonshëm i të dëbuarve nga Kosova. Evakuohen nga Kukësi rreth 22 mijë vetë. 5 000 vetë mbërrijnë në Tiranë, 3 000 vetë në Durrës etj. Komisioni i Lartë i OKB-së për refugjatët thekson se ¼ e popullsisë së Kosovës është zhvendosur. 1 prill 1999 - numri i të shpërngulurve arrin deri në 150 mijë vetë. 3 prill 1999 - numri i të dëbuarve nga Kosova në Shqipëri arrin në 170 mijë vetë. Ndërkohë, mbi 70 mijë vetë presin në vendkalimin kufitar të Bllacës për të hyrë në Maqedoni. 6 prill 1999 - zyrtarë britanikë të Mbrojtjes deklaruan se 1,1 milion banorë të Kosovës tani ose janë refugjatë, ose janë zhvendosur. Ndërsa numri i të dëbuarve në Shqipëri ka arritur në 256 550 veta. 10 prill 1999 - numri i të dëbuarve nga Kosova në Shqipëri ka arritur në 300 mijë. Ndërkohë sipas të dhënave të UNHCR-së numri i të shpërngulurve nga shtëpitë e tyre është rreth 1,4 milion vetë. 4 maj. zëdhënësi i Komisaritit të Lartë të OKB-së për Refugjatët deklaroi se 670 mijë ka mbërritur numri i shqiptarëve të shpërngulur me forcë jashtë kufijve të Kosovës, kryesisht në Shqipëri, Maqedoni e Bosnjë-Hercegovinë. 8 maj - zëdhënësi i Pentagonit deklaroi se mbi 4 600 vetë janë vrarë në Kosovë që nga fillimi i marsit dhe se mbi 1,5 milion banorë janë shpërngulur nga shtëpitë e tyre. 11 maj - Departamenti Amerikan i Shtetit publikoi të dhënat, sipas të cilave rreth 90% e shqiptarëve të Kosovës janë zhvendosur ose dëbuar nga Kosova. 12 maj - Komisarati i Lartë i OKB-së për Refugjatët, vlerësoi në mbi 905 mijë numrin e përgjithshëm të kosovarëve të dëbuar që nga fillimi i konfliktit në mars 1999. Që nga fillimi i bombardimeve janë larguar nga Kosova 741 mijë vetë. 26 maj - Komisarati i Lartë i OKB-së për Refugjatët e vlerëson numrin e të dëbuarve që nga fillimi i luftimeve në 996 mijë vetë. 11 qershor - Clinton deklaroi fitoren përpara popullit amerikan duke theksuar se “një milion burra e gra dhe fëmijë të dëbuar nga tokat e tyre po përgatiten të kthehen”.

shumë gra shqiptare patën një rol të rëndësishëm në ndihmën dhe mbështetjen e të dëbuarve.

Në përgjithësi, gratë shqiptare, treguan një solidaritet të jashtëzakonshëm dhe humanizëm në kohën e kësaj krize, duke u bërë pjesë në një përpjekje të përbashkët për të ndihmuar njerëzit në nevojë dhe për të ngritur vetëdijen e opinionit publik. Një nga aspektet që nënvizohen në rrëfime është fakti që familjet mikpritëse nuk ishin në përgjithësi me resurse të mëdha ekonomike dhe përkundër kësaj rrëfimet konvergojnë në atë që mikpritja ishte e sinqertë dhe bujarisht e ofruar. Në këtë kohë, Shqipëria ishte në një fazë të rëndë të tranzicionit nga regjimi komunist në një shoqëri demokratike.

Për shkak të kësaj, vendi kishte ende sfida të mëdha në fushën e ekonomisë dhe infrastrukturës. Për shkak të mungesës së burimeve dhe shumë sfidave të tjera, qeveria shqiptare u ndihmua nga organizatat e ndryshme të ndihmës ndërkombëtare, si dhe nga njerëzit e thjeshtë që dhuronin ushqime, veshje dhe mjete të tjera të nevojshme për të dëbuarit. Duke e përmbledhur këtë punim, mund të themi se gratë shqiptare në Shqipëri u ndeshën me sfida të mëdha në kujdesin për të dëbuarit, duke përfshirë mangësi të rëndësishme të burimeve dhe infrastrukturës. Megjithatë, duke punuar së bashku dhe duke treguar një ndjenjë të madhe të solidaritetit, ata ishin në gjendje të sigurojnë një ndihmë të rëndësishme. Sot, kjo kujdesje dhe solidaritet ende kujtohen me respekt dhe mirënjohje nga njerëzit në Shqipëri dhe në Kosovë. Andaj, kjo tregon një histori të jashtëzakonshme të aftësive dhe fuqisë së grave shqiptare dhe shërben si një shembull i shkëlqyer për kujdesin dhe ndihmën njerëzore në kohë të nevojës.